

Tornar a llegir una Barcelona desapareguda

Juli Vallmitjana, Víctor Català i Josep Maria Francès van dedicar novel·les als baixos fons barcelonins de les dues primeres dècades del segle XX. Són llibres on un món extingit –disbauzat, extrem i populós– treu el cap gràcies a uns personatges i un model de llengua que la crítica de l'època no va tenir gaire en compte i que ara es comencen a revaloritzar

a
llegim

44-45

● El teatre complet de Natalia Ginzburg, traduït al català ● 'Serotonina', l'esperada i polèmica novel·la de Houellebecq

46-47

● 'Torn de nit', un gran recull de contes de Stephen King ● El glamur europeu de Francine du Plessix

◆◆◆◆◆ Jordi Nopca

“**L**a literatura catalana ha de defugir les idealitzacions i apuntar cap al real”. A *Escriure amb el ritme de la sang* (IEC, 2005), Jordi Castellanos recordava aquestes paraules de Josep Pla a principis de la dècada dels 20 del segle passat per recordar l'atzucac en què el Noucentisme havia situat la producció literària en català. Al revés del que pontificava Eugeni d'Ors, la vida havia de passar per davant de la retòrica. Si no, els poetes catalans escriuen “sonets perfectament buits” i joves narradors com Carles Soldevila “no tenien absolutament res a dir i, no obstant això, s'esforçaven per expressar aquest buit, aquest no-res, aquesta total devastació espiritual”. Segons Pla, aquests volums no eren “per a ningú”: eren, simplement, “closques de llibre”.

Un segle després d'aquestes afirmacions, i examinant la producció novel·lística del primer terç del segle XX que s'ha anat reeditant durant l'última dècada, la mirada realista a la Barcelona de l'època compta amb exemples destacats abans i després de l'opinió de Pla, ja sigui a través de les deformacions grotesques i d'una aproximació més fidel a l'entorn. Un dels casos més matiners, facturat en ple Modernisme, va ser el de Juli Vallmitjana, de qui Edicions de 1984 recupera la primera novel·la, *De la ciutat vella*, publicada el 1907 per part de la Lli-

breria de S. Duran y Bori i inèdita durant més d'un segle. “No presenta els pobres idealitzats, ni com a bons, ni com a pobres i alegrets –defensa Enric Casasses al pròleg del volum–. El seu retrat és dur: és un retrat. Però és un retrat i és, doncs, humà; de fred no en té res. Juli Vallmitjana és valent, i si això fa mal o allò fa pudor, no reula, s'ho mira amb ulls de pintor, amb ànima d'home que a vegades se sent defallir per la pietat, i amb la determinació i la seguretat de l'escriptor que no es vol deixar res al tinter”.

La llengua única de Vallmitjana

De la ciutat vella té com a escenaris principals els carrers i rieres que van desaparèixer el 1912 quan es va obrir la Via Laietana. Els protagonistes no són gitanos –com passa a *Sota Montjuïc* (1908)–, però les històries que encadena, a un ritme sovint força picat, s'abeuren en les disbauxes amoroses i els excessos etílics dels personatges, entre els quals hi ha el jove Fermí, que tal com recorda Casasses és, “en certs aspectes, Juli Vallmitjana”. Un dels elements distintius de l'autor és la llengua: “Ajunta en una mateixa plana els defectes del pitjor català escrit del seu temps (castellanismes lèxics i sintàctics, acumulacions de gerundis mal usats...) amb les virtuts dels grans mestres escriptors de qualsevol època (bon ull i millor orella, domini creatiu de la llengua, economia expressiva, capacitat d'anar al gra...)”.

“VALLMITJANA NO PRESENTA ELS POBRES IDEALITZATS, NICOM A BONS, NI COM A POBRES I ALEGRETS”, DIU ENRIC CASASSES

JOSEP MARIA FRANCÈS VOLIA ESCRIURE “NOVEL·LES POPULARS, URBANES I D'ESQUERRES”, RECORDA THIAGO MORI

Sense arribar a l'esponerositat de Vallmitjana, Santiago Rusiñol descrivia la Barcelona del barri de Gràcia d'aquells anys en una novel·la una mica posterior, *La niña gorda* (1917), que L'Avenç va recuperar el 2015, el mateix any en què Club Editor començava a reivindicar Víctor Català a partir d'un dels textos més urbans de l'autora empordanesa, *Un film (3.000 metres)*. El va publicar per entregues el 1918 i Editorial Catalana les va reunir en tres volums el 1926. En una de les crítiques de l'època s'hi podia llegir: “El seu argument podria reduir-se a un conte melodramàtic i arbitrari [...]. *Un film*, més que una novel·la, és un conglomerat de novel·les que es fan malbé les unes a les altres. [...] Les faltes gramaticals s'hi amunteguen. Els castellanismes involuntaris alternen amb els castellanismes voluntaris”.

Vida d'un lladre

La poeta i editora Blanca Llum Vidal va revisar i corregir l'última edició del volum, que nou dècades després de veure la llum per primera vegada va ser rebut amb entusiasme. El protagonista d'*Un film* és Nonat Ventura, que canvia Girona per Barcelona amb l'objectiu de convertir-se en el lladre més hàbil de la ciutat, el Senyoret. “Diria que la Barcelona de principis de segle d'en Nonat Ventura és una ciutat de deslliurança i d'enlluernament –explica Vidal–. Una ciutat que les classes

VISTA DE LA RIERA DE SANT JOAN DURANT LES OBRES D'OBERTURA DE LA VIA LAIETANA, CAP AL 1910. JOAN VIDAL I VENTOSA / ARXIU FOTOGRÀFIC DE BARCELONA

benestants exalcan i unes classes benestants que forneixen, amb aquell gaudi i aquella crueltat tan seus i tan barrejats, els baixos fons (d'on és, si no impossible, sí que difícil sortir-ne). Una ciutat de gernació, per on encara galopen cavalls, però que ja està orgullosa del seu tramvia. Un tramvia atapeït, on encara hi ha un accident darrere l'altre i on els malalts de pigota, els éssers estafats amb la cara ratada, es troben amb algun senyoret que n'és de mena o que enfolleix per ser-ho. Una ciutat rònega que es deleix per crear oasis de luxe i que amb la seva bullícia és feliç, però que ràpidament esdevé dolorosa. Una trena de possibilitats, d'inventiva i de trampes. Un lloc de racons cadascun més sòrdid que l'altre i cadascun més espectacular que el d'abans. D'alt risc. Amb totes les possibilitats i les trampes hagudes i per haver-hi".

La descripció podria ser aplicable a la Barcelona de l'any 1910 que va reconstruir Josep Maria Francès a *La rossa de mal pèl*, que Thiago Mori ha editat i anotat per a Adesiara. "Francès forma part d'un grup d'autors on hi inclouria, entre d'altres, Lluís Capdevila i Ferran Canyameres, que es caracteritzen per no formar part del cànon amb cap llibre, a diferència de Català, que hi és amb *Solitud* -diu-. Francès va ser un autor que va explorar la literatura de gènere a través de la novel·la de ciència-ficció [*Retorn al sol*, 1936], la novel·la político-filosòfica i la no-

vel·la rosa en clau masculina, que a Itàlia es coneix com el *romanzo blu*". És el cas de *La rossa de mal pèl*. Joan Puig i Ferrer, de Proa, va rebutjar la primera ficció llarga de l'autor perquè era "com una novel·la picaresca del segle XVII" adaptada al segle XX i perquè estava "massa carregada d'espècies".

Nou dècades d'absència

L'autor va acudir llavors a Joan Balagué i Pallarés, llibreter i impulsor de l'editorial Lux. El llibre va aparèixer a finals de 1929 encapçalant una nova col·lecció. "El mercat editorial de Barcelona dedicat a la literatura de consum era molt poderós -recorda Mori-. Gran part dels catàlegs d'editorials com Lux, Maucí i Sopena no es poden trobar a les biblioteques del país, cal acudir a les llibreries de vell". Mori va arribar a Francès justament a través de Jordi Castellanos, del qual va ser alumne a la Universitat Autònoma. "Un llibre que no es reedita des de fa 20 anys no existeix, i aquest era el cas de *La rossa de mal pèl*, que des de 1930 no s'ha tornat a imprimir -diu l'editor-. Quan es va publicar, algunes de les crítiques més moralistes de l'època van retreure a l'autor els excessos en les descripcions sexuals". Mori, en canvi, remarca el mètode de treball de Francès: "Per a ell, la ficció era una manera de retallar escenaris, personatges i situacions vitals. Al llibre hi trobem la Barcelona d'aquells anys, no només

la de l'actual Barri Gòtic i el Born: també la de l'Eixample i Montjuïc. Hi tenen lloc fets durs, però no vol alimentar el mite sobre el Districte Cinquè".

La "rossa de mal pèl" és una jove, la Magina, obsessionada amb "aconseguir" en Bràfim, un jove amb vocació de poeta que al seu torn està enamorat de la Dolors, una actriu decadent i aprofitada. Completen els personatges principals en Tomàs, amic d'en Bràfim, i en Baldri Clota, un jove que "es mou, parla i pensa com una dona, no pas com un noi homosexual, sinó com el que avui coincidiria amb la transsexualitat, segons han delimitat Judith Butler i Paul B. Preciado els últims anys", diu Thiago Mori. Amb les seves novel·les, Francès volia "generar una literatura popular, urbana i d'esquerres" apel·lant a contextos realistes que sovint s'inspiraven en personatges i fets reals. "La repercussió dels seus llibres en el medi literari català no va estar a l'alçada de la qualitat de la seva obra per un menyspreu sistemàtic a la literatura de consum, especialment en la clau proletària en què escrivia Francès -explica Mori-. En aquells moments, una literatura que volia tenir un Proust o un Joyce no podia considerar una novel·la com *La rossa de mal pèl*". Potser gràcies a la bona acollida de les reedicions de Vallmitjana i Català ha arribat el moment d'apreciar el talent fresc i vigorós de Josep Maria Francès. ♦

UNA CIUTAT CONFLICTIVA

'La rossa de mal pèl', de J.M. Francès

ADESIARA (2019)

"Per esbravar-se va sortir al balcó. El vell mercat de Santa Caterina, allí a quatre passes, era tot enrenou i cridòria". Aquest és l'ambient en què arrenca *La rossa de mal pèl*, publicada el 1929 però ambientada dues dècades abans.

Nascut a Lleida el 1891, Josep Maria Francès va continuar publicant en català fins al 1938 -deixant inèdita *Marasme*-; des de l'exili mexicà, on va viure fins que va morir el 1966, va continuar escrivint i publicant, només en castellà.

'Un film (3.000 metres)', de Víctor Català

CLUB EDITOR (2015)

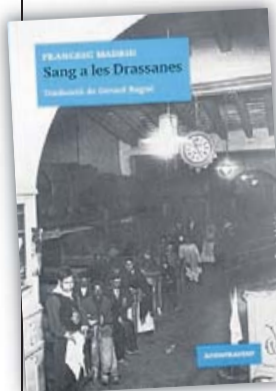
Quan va començar a publicar *Un film (3.000 metres)* per entregues, Víctor Català estava a punt de fer 50 anys. No havia publicat cap novel·la des de *Solitud* (1905), i després dels resultats -força discrets- només escriuria contes. El llibre descriu la Barcelona de la segona dècada del segle XX amb fúria lluminosa i una prosa que llampegueja al servei d'una història protagonitzada per un jove que decideix convertir-se en el millor dels lladres.

'De la ciutat vella', de Juli Vallmitjana

EDICIONS DE 1984 (2018)

Va ser el poeta Enric Casasses qui va portar *La xava* a Josep Cots, d'Edicions de 1984. Publicada per primer cop el 1905 i reeditada el 2003, explorava els ambients més humils de la Barcelona de principis del segle XX, igual que passava -centrant-se en la comunitat gitana- a *Sota Montjuïc*, del 1908, recuperada per Arola el 2004. Després dels contes *De la raça que es perd* i la novel·la *Albi*, Edicions de 1984 aposta per *De la ciutat vella*. Queda encara com a mínim un inèdit, *Cartes al meu fill David*.

'Sang a les Drassanes', de Francesc Madrid

A CONTRAVENT (2009)

Durant la seva primera etapa, l'editorial A Contravent -dirigida per l'actual president de la Generalitat, Quim Torra- va recuperar l'obra de periodistes com Domènec de Bellmunt, Just Cabot i Francesc Paco Madrid, autor de *Sangre en Atarazanas*, traduïda al

català per Gerard Bagué. El volum aplega els reportatges, sovint impactants i sòrdids, publicats al setmanari *El Escándalo*, mitjançant els quals Madrid va batejar el districte cinquè com a Barri Xino. Des de llavors es coneixeria amb aquest nom.